

Шляхи і тенденції розвитку репертуару українського оркестру народних інструментів

Питання створення, формування і розвитку репертуару для оркестрів народних інструментів (далі – ОНІ) і українського оркестру народних інструментів (далі – УОНІ) розглядалися керівниками колективів і досліджувалися науковцями. В деяких працях Я. Юрмаса, В. Комаренка, Л. Дращниці, С. Димченка, С. Маркова, Л. Носова, Є. Бобровникова, О. Ільченка, В. Гуцала, В. Дейнеги проблеми репертуару займають належне місце. Проте, у дослідженнях згаданих авторів питання створення і розвитку репертуару для УОНІ розглядаються фрагментарно, стисло. Це переважно статті, в яких відсутній глибокий аналіз розвитку репертуару для УОНІ, тому наразі питання створення і розвитку репертуару для цього типу оркестру є недостатньо висвітленими. Надзвичайно проблемними і актуальними вони залишаються і на сьогоднішній день. З огляду на вищевикладене, мета нашого дослідження – простежити шляхи і тенденції розвитку та визначити основні складові репертуару УОНІ.

Загальновідомо, що для симфонічного, камерного, духового оркестрів, для різних складів класичних ансамблів репертуар створювався протягом багатьох століть. УОНІ, на відміну від цих колективів, є надто молодим явищем світової музичної культури, тому він займав не багато місця у творчості професійних композиторів. Так історично склалося, що в Україні великого поширення набув струнно-щипковий тип ОНІ, тому саме для цього оркестру створювалась велика кількість творів. Щоб якось вирішити проблему відсутності репертуару, керівники УОНІ робили перекладення партитур згаданого різновиду оркестру для своїх колективів.

Перш ніж перейти до розгляду становлення і розвитку репертуару УОНІ, з'ясуємо саме поняття «репертуар». Репертуар – це сукупність

музичних творів, що виконуються в театрі, концерті, на естраді [17, 429]. О. Ільченко трактує репертуар як «сукупність програм, що об'єднують музичні твори в окремі групи за певними ознаками» [5, 45].

Відомо, що вже з початку створення УОНІ поставало питання створення репертуару. На початковому етапі самодіяльні народні колективи виконували переважно народні мелодії – пісні, танцювальну музику. Кожний керівник УОНІ власноруч створював партитури для свого колективу, а вони нерідко між собою відрізнялися інструментальним складом. Тому іншим керівникам УОНІ постійно приходилось налаштовувати їх під інструментальний склад своїх колективів, що, безперечно, не сприяло розвитку репертуару УОНІ.

Починаючи з 20-х років ХХ ст., народні оркестри включають до свого репертуару мелодії революційних і масових пісень. Поступово професійна майстерність виконавців зростає і керівники колективів роблять перекладення фортепіанних і скрипкових творів. Загалом попит з боку художньої самодіяльності на репертуар набагато перевищував можливість його видання в достатній кількості і в потрібній жанровій різноманітності. Але у створенні репертуару для народних оркестрів відбувалися деякі зрушення. Вже наприкінці 20-х рр. ХХ ст. при видавництві «Мистецтво» було створено спеціальну редакцію для випуску репертуару і методичних посібників для художньої самодіяльності [8, 27].

1927 р. при відділі культури Харківської окружної ради професійних спілок (ХОРПС) було створене Музичне Бюро, яке вивчало стан клубної музичної роботи, організовувало курси для підвищення кваліфікації керівників клубних гуртків і забезпечувало методичну допомогу художній самодіяльності, проводило музичні конференції, друкувало перші партитури для самодіяльних хорів і ОНІ.

1928 р. було створено новий музичний журнал «Музика масам» – орган відділу мистецтв НКО УРСР, культурного відділу ВУРПС, ЦК ЛКСМУ і Музичного товариства імені М. Леонтовича. Українські державні і кооперативні видавництва – «Державне видавництво України» (ДВУ), «Книгоспілка», «Київське музичне підприємство» (КМП), які сприяли друкуванню масової літератури з музичних питань і нот для художньої самодіяльності – пісень, хорів, партитур для народних оркестрів. Головним їхнім завданням було створення нового репертуару для потреб художньої самодіяльності [3, 127].

З 1930 р. в Україні починають проводитися щорічні огляди художньої самодіяльності, що проходили на трьох рівнях – сільському, регіональному (пізніше – обласному) та республіканському. Для участі в цих заходах місцеві органи влади рекомендували музичним колективам для виконання списки «ідеологічно витриманих» музичних творів [9, 6–8; 12, 9]. Ці заходи певною мірою сприяли піднесенню виконавського рівня колективів, залучали до участі у художній самодіяльності нових учасників. Але у їх проведенні бралися до уваги переважно кількісні показники, до репертуару колективів входили твори агітаційно-пропагандистського характеру.

1930 р. сталася важлива подія – Л. Гайдамака опублікував частину творів з репертуару оркестру клубу «Металіст». Вони були, фактично, першими друкowanими партитурами для УОНІ [1].

Починаючи з 30-х років ХХ ст., спостерігається пробудження композиторського інтересу до УОНІ. Слід відзначити Г. Литвинова, який у 1932 р. написав «Сюїту», що була першим твором для ОНІ. Ф. Богданов виконав низку транскрипцій масових пісень та інструментальних творів М. Коляди, О. Дашевського, обробок народних пісень М. Лисенка і Л. Ревуцького. О. Чишко створив дві сюїти («Танцювальну» і «Молодіжну») та «Українське капричіо», а в 1935 р. Г. Верьовка і М. Скорульський написали композиції на народні теми «Плескач» та «Інтермецо». Це були

перші твори для УОНІ, написані професійними композиторами, значення яких важко переоцінити, тому що в них були вперше враховані художньо-виразові можливості УОНІ в композиторській творчості. Але звернення композиторів до УОНІ в цей період носило досить епізодичний характер, тому проблеми репертуару залишались невирішеними.

Держава всіляко сприяла розвитку народного оркестрового виконавства в Україні. Так, 3 вересня 1936 р. Рада Народних комісарів УРСР і ЦК КП(б)У видали спеціальну постанову «Про розвиток українського самодіяльного мистецтва», згідно з якою у тому ж році у Києві мала бути проведена перша республіканська олімпіада самодіяльного мистецтва. В згаданій постанові було приділено велику увагу добору високохудожнього репертуару, народній і класичній музиці [3, 28].

Отже, держава проводила власну репертуарну політику. Репертуар складався переважно з українських народних пісень, класичних творів і творів українських композиторів. Все було поставлено на служіння ідеям партії і уряду. Радянські композитори мали виконувати пропагандистські функції, «музика мала оспівувати звершення радянського народу і партії, їхню політичну і моральну єдність, загалом – «щасливу» тогочасну дійсність» [6, 17]. Репертуар відображав «любов українського народу до великого російського, непохитну силу радянського ладу, провідну роль Комуністичної партії» [8, 46].

Дещо змінилася ситуація у 1939 р., коли Україна возз'єдналася з Галичиною, а згодом й Буковиною та частинами Бессарабії. Ця історична подія позитивно вплинула на розвиток музичної культури України, зробила її більш цілісною [6, 19]. Щодо репертуару, то він збагатився національними творами (коломийки, козачки, гуцулки). Між колективами відбувався обмін репертуаром. Можна відзначити деякі регіональні особливості репертуару УОНІ. Приміром, репертуар народних колективів центральної України складала повільні, ліричні твори, тому вони переймали репертуар оркестрів західних регіонів України, що був побудований на фольклорних зразках і

відрізнявся більшою віртуозністю. Відповідно, гуцульські оркестри збагачувалися від оркестрів центральних регіонів їхнім репертуаром та інструментами (бандура, кобза), що були нетиповими для західних регіонів. Так відбувався обмін репертуаром та інструментарієм між колективами різних регіонів.

У 1944–1949 рр. для ОНІ починає творити К. Домінчен. Серед творів, написаних композитором, були «Увертюра на українські народні теми», «Українська рапсодія», «Колгоспна сюїта», варіації на народні теми [14, 40].

Та все ж існували деякі проблеми, зокрема, піддавалося критиці виконання УОНІ перекладень класичної музики, значна частина яких поступалася у якості оригіналу. З цього приводу В. Фомін зазначав: «Назвемо також велику, але надзвичайно строкату групу різних аранжувань, що створюються для популяризації творів, що задовольняють потреби широкої аудиторії (наприклад, перекладення творів класичного репертуару для баяна, гітари, або навіть оркестру народних інструментів). Їх якість, у порівнянні з оригіналом, часто вельми програє, що є одною з причин ігнорування їх музикознавцями...» [15, 126–127].

У жовтні 1946 р. ЦК КП(б)У прийняв постанову «Про репертуар художньої самодіяльності культурно-освітніх установ», в якій йшлося про незадовільний стан репертуару хорових, музичних і драматичних колективів і накреслювалися шляхи виправлення недоліків. У постанові зазначалося про відсутність в репертуарі колективів «сучасної радянської тематики і наявність застарілих слабких творів, що спотворюють історичну дійсність, шкодять справі комуністичного виховання молоді» [8, 46]. З викладеного зрозуміло, що подібні дії держави були сповнені протиріч: з одного боку, вона сприяла створенню нового репертуару, а з іншого – гальмувала його розвиток, регламентуючи творчу діяльність колективів і замовляючи потрібні їй твори. Художній рівень творів, що виконували народні оркестрові колективи, був надзвичайно низьким. Тематику репертуару визначали

рішення з'їздів чи пленумів КПРС, «підпорядковуючись черговій кампанії піднесення колгоспного виробництва...» [11].

У 50–60-х роках ХХ ст. репертуар УОНІ складала обробки українських народних пісень і танців, оригінальні твори, перекладення партитур для симфонічного оркестру та ОНІ, твори вітчизняних класиків. Так, Мельнице-Подільський оркестр народних інструментів (керівник – В. Зуляк) виконував сюїту з балету «Хустка Довбуша» («Коломийка», «Менует», «Дует») А. Кос-Анатольського, «Гагілку» С. Людкевича, «Марину» Б. Алексеєнка, «Українську симфонію» невідомого автора, сцену «В аулі» з «Кавказьких ескізів» А. Іполитова-Іванова.

До репертуару УОНІ с. Наталине Красноградського району Харківської області (керівник – В. Комаренко) входили не лише інструментальні твори, а й народні пісні в обробці для хору та хорові твори. Колектив виконував «Хор рибалок» з опери О. Верстовського «Аскольдова могила», «Пісню про Марію Лисенко» П. Майбороди, «Віє вітер коло хати» М. Лисенка, українську народну пісню в обробці Р. Глієра «Засвітали козаченьки», обробку російської пісні «Вечерний звон». Згодом оркестр розширив свій репертуар. До нього увійшли твори композиторів-класиків (М. Мусоргського «На березку у ставка» з опери «Сорочинський ярмарок», М. Лисенка «Біля хати», П. Ніщинського «Закувала та сива зозуля»), обробки українських народних пісень («Люди їдуть по ліщину», «Їхав козак за Дунай», «За городом качки пливуть»). В. Комаренко власноруч зробив перекладення цих творів для оркестру.

В репертуарі оркестру Ансамблю пісні і танцю Київського обласного управління трудових резервів (керівник – Є. Бобровников) переважала українська тематика. До нього входили варіації на тему української народної пісні «Їхав козак за Дунай», танці Г. Верьовки «Плескач», «Крутяк» та «Ластівка» Є. Бобровникова, сюїта Є. Бобровникова «Українські мелодії».

До репертуару Уманського оркестру народних інструментів (керівник – М. Баранишин) входили «Фантазія на теми революційних пісень» М. Іванова, «Шумка» М. Завадського, «Чабарашка» М. Хіврича, «Фантазія на тему двох українських пісень» М. Баранишина. Серед акомпанементів оркестру співакам варто назвати «Соловейка» М. Кропивницького, «Тихесенький вечір» К. Стеценка, «Пісню Тараса» з опери «Тарас Бульба» М. Лисенка, «Гуде вітер вельми в полі» М. Глінки та ін. [4, 43].

Оркестр гуцульських народних інструментів м. Косів (художній керівник – Д. Біланюк) виконував гуцульські народні мелодії, що носили обрядову тематику (весняні, жнивні, осінні пісні, колядки, весільні твори), ці мелодії поєднувалися в інструментальну сюїту [13, 3].

У 70-х роках підвищується рівень виконавської майстерності УОНІ і, відповідно, збагатився репертуар. Він складався з класичних творів, оригінальних творів самодіяльних композиторів. Жанрово-стилістичні властивості оригінальних творів цього періоду виявляють народні традиції, в яких відчутні інтонації масової пісні. Але поставала необхідність створення оригінального репертуару професійними композиторами, які враховували б художньо-виразові й колористичні можливості УОНІ.

Водночас, держава повністю контролювала усі концертні програми творчих колективів. Міністерство культури УРСР створювало спеціальні групи інспекторів, які проводили систематичний контроль щодо виконавського рівня і концертної діяльності колективів [10]. Під приводом посилення дружби народів оркестрам давали вказівки, накази, згідно з якими вони мали грати музику всіх народів СРСР. Це призводило до значних втрат українського репертуару, він не отримував свого розвитку. Концертні програми багатьох УОНІ склалися з вельми обмеженого кола музичних творів, репертуар практично не оновлювався. У більшості програм переважали повільні ліричні твори і майже були відсутні твори веселого, жартівливого характеру, бракувало танцювальної музики [16, арк.2–3].

Та варто відзначити, що в згаданий період починає активно видаватися репертуар для ОНІ і УОНІ. Так, видавництво «Музична Україна» опублікувало «Збірник творів для оркестру українських народних інструментів» М. Їжакевича, збірники партитур з серії «П'єси для оркестру народних інструментів» А. Онуфрієнка, Л. Дrajниці, В. Гуцала (єдиний збірник з цієї серії, створений спеціально для УОНІ), «Аранжування для оркестрів народних інструментів» Д. Пшеничного. 1985 р. з'явився перший, а 1989 р. другий випуски «Хрестоматії з диригування оркестром народних інструментів» А. Онуфрієнка, Л. Дrajниці – репертуарного збірника для середньої ланки музичних навчальних закладів. До неї ввійшли твори, різноманітні за стилем, жанром, художньо-образним змістом та оркестрово-фактурними особливостями. Вийшли у світ також збірники партитур «Вечорниці», «Музичні вечори», збірник для дитячих самодіяльних оркестрів народних інструментів «На дозвіллі». І хоча майже всі зазначені видання були створені для струнно-щипкового типу ОНІ, але основні принципи і матеріал, поданий у них, використовували у своїй діяльності і УОНІ. Репертуарні збірники «Райдуга», що були опубліковані під редакцією В. Гуцала, містили репертуар Київського оркестру народних інструментів.

80-ті роки позначені активізацією композиторської творчості для УОНІ. Характерним для цього періоду є поступовий відхід композиторів від традиційних методів обробок народних мелодій до масштабних творів із складною композиційною формою (сюїт, фантазій, рапсодій, парафразів). Особливо яскравими у концертно-виконавській діяльності народних оркестрових колективів були симфонічна сюїта «Рідні джерела» А. Гайденка, «Веснянка» В. Гуцала, «Думи мої», «Поема» К. Мяскова, «Дума про поле», сюїта «Дружба», «Радісна увертюра» І. Марченка, «Гуцульська рапсодія» К. Некрасова, «Фантазія на гуцульські теми» П. Теуту-Г. Попадюка, «Партита» В. Степурка, «Маленька українська симфонія» Ю. Щуровського.

У 90-х роках ХХ ст. професійні композитори продовжують активно творити для УОНІ. У творах для таких колективів вони вбачають можливість

втілення національної ідеї. Сюжети з історичного минулого України, її прадавніх часів, доби Запорозької Січі надихали К. Мяскова, В. Тилика, Ю. Щуровського, В. Шумейка, Ю. Шевченка. Їхні твори характеризувалися орієнтацією на первісні жанри фольклору, втіленням національних засад на інтонаційно-образному рівні, яскравим виявленням тембрової специфіки УОНІ, творчими спробами поєднати народну традицію з жанрами професійної музики (інструментальний концерт, токката тощо) та сучасним музичним мисленням. Композитори захопилися ідеєю розкриття можливостей союючих інструментів (кобзи, сопілки, ліри, цимбалів).

Особливо яскравими були «Дума про Кобзаря» (для бандури з оркестром) і «Спомин про Запорозьку Січ» В. Тилика, парафраз на тему української народної пісні «Ой, вербо, вербо» І. Кириліної, фольк-кантата «Подільські співанки» для сопрано з оркестром О. Яковчука, «Похідна гетьманської варти», «Прадавні суголоси», «Посвіт Батуринського замку» В. Шумейка, марш «Крутії пороги» пам'яті Л. Ревуцького В. Степурка, «Веснянка» Ю. Шевченка, «Концерт для кобзи з оркестром» та «Українське рондо» К. Мяскова, «Думка-шумка» Ю. Щуровського, «Рапсодія в стилі гопак» Я. Лапинського, «Рапсодія для скрипки з оркестром» В. Зубицького, сюїта «Народні фрагменти» Є. Льонка. Творчий доробок композиторів 90-х років став значний кроком у формуванні повноцінного оригінального репертуару для УОНІ.

Розглядаючи репертуар УОНІ, не можна обминути провідний мистецький колектив України – Національний оркестр народних інструментів України. Основну частину його репертуару становлять твори, побудовані на фольклорній основі й обробки українських народних пісень. Чільне місце в репертуарі оркестру займають оригінальні твори і перекладення симфонічної музики. Колектив виконує народну інструментальну музику всіх регіонів України. В концертах часто звучать оригінальні ансамблі: сопілкарів, дрімбарів, виконавців на народних зозульках, трієстої музики, ансамбль бандуристів. Оркестр має багатющий

репертуар. До нього входять «Подільський козачок» І. Вимера, Закарпатський весільний танок «Березнянка», «Троїсті музики», «Танцювальні награвання» В. Гуцала, «Полька» М. Різоля, «Гуцульська фантазія» С. Орла, «Буковинські козачки» В. Гекера. Ці твори яскраво презентують народно-інструментальну музику Поділля, Слобожанщини, Гуцульщини, Буковини. Новим кроком у діяльності оркестру стало активне залучення до всіх програм майстерно оркестрованих творів української і світової класики (Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Калачевського, М. Вербицького, С. Завадського, С. Гулака-Артемівського, М. Лисенка, М. Глінки, М. Леонтовича, А. Дворжака, Й. Брамса та ін.), творів сучасних композиторів (Я. Орлова, В. Кирейка, Д. Пшеничного, А. Кожем'якіна, В. Гуцала, В. Степурка, В. Шумейка, Ю. Шевченка, Є. Льонка, В. Зубицького). Включивши перелічені твори до свого репертуару, Національний оркестр народних інструментів України підвищив свій виконавський рівень. Це зумовлено тим, що виконання знайомої класичної музики вимагає від оркестру високої культури, знання стилю, бездоганного ансамблю. Репертуар оркестру, генеруючи в собі творчі та виконавські досягнення попереднього розвитку, виявив свої неповторні особливості.

Зі слів В. Дейнеги, «теоретично обґрунтоване формування репертуарної політики є одною з головних умов для ефективного функціонування будь-якого професійного колективу, тому що за допомогою конкретних музичних творів можна вирішувати майже всі професійні та творчі завдання» [2, 119]. Тому нагальною залишається потреба розширювати репертуарні можливості УОНІ.

Таким чином, коротко висвітливши процес становлення і розвитку репертуару УОНІ, доходимо до висновку, що репертуар УОНІ значно еволюціонував. Якщо на початку створення УОНІ його утворювали переважно народні мелодії, пісні, танці і марші, то вже з 80-х років ХХ ст. творча діяльність УОНІ викликала неабиякий інтерес професійних композиторів, які почали створювати високохудожні оригінальні твори для

колективів. Цьому сприяли також реконструкція та відродження українського народного інструментарію, стабілізація складу УОНІ, підвищення виконавської майстерності. Основна частина репертуару УОНІ на сьогоднішній день – оригінальні твори для оркестру, перекладення (інструментовки) класичної музики, обробки (транскрипції) народного мелосу, сучасний авангард, твори для різних видів ансамблів тощо.

Варто зазначити, що репертуар розвиватиметься і далі. Його розвиток безпосередньо пов'язаний із загальним розвитком українського суспільства і музичної культури нашого народу, що, у свою чергу, збагатить науку новим дослідницьким матеріалом.

Література

1. Гайдамака Л. Революційні пісні для української народної оркестри. – Харків: ДВУ, 1930. – 16 с.
2. Дейнега В. Музичний інструментарій як показник специфіки оркестру народних інструментів // Наук. вісник НМАУ імені П. І. Чайковського. – Вип.22. Муз-не вик-во. – К., 2002. – Кн.8. – С. 119–129.
3. Довженко В. Нариси з історії української радянської музики. – К.: Музична Україна, 1967. – Ч.2. – 319 с.
4. Іванов П. Оркестр українських народних інструментів. – К.: Музична Україна, 1981. – 110 с.
5. Ільченко О. Художні основи аматорського народно-оркестрового виконавства: Автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства: 17.00.03 / НМАУ імені П. І. Чайковського. – К., 1996. – 60 с.
6. Історія української музики. – К.: Наукова думка, 1992. – Т.4. – 616 с.
7. Новосадський Б. На музичній конференції ХОРП'у // Харківський пролетар. – 1928. – 18 вересня.

8. Носов Л. Музична самодіяльність Радянської України: (1917–1977) / 2-е вид., пер. й доп. – К.: Музична Україна, 1984. – 72 с.
9. Обов'язкові твори для виконання на 1-й Всеукраїнській олімпіяді // Музику на фронт соціалістичного будівництва. Перша Всеукраїнська музична олімпіада. Бюлетень. – Харків, 1931. – Ч.2.
10. Постановление коллегии Министерства культуры УРСР «Мероприятия эстрадно-концертной деятельности в республике» от 09.07.1983 г. № 7/1.
11. Правдюк О. Народна творчість. – ІМФЕ. – Ф. 52–2. – Од. зб. 591.
12. Рекомендований список музичних творів до Всеукраїнської музичної олімпіади // Музику на фронт соціалістичного будівництва. Перша Всеукраїнська музична олімпіада. Бюлетень. – Харків, 1931. – Ч.2.
13. Романюк П. Перша скрипка // Культура і життя. – 1978. – 26 грудня.
14. Уманець О. Музична культура України другої половини ХХ століття: Навч. посібник. – Х.: Регіон-інформ, 2003. – 192 с.
15. Фомин В. Способ существования музыкального произведения и методология сравнительного анализа // Музыкальное искусство и наука. – М., 1973. – Вып.2. – С. 99–134.
16. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва. – Ф. 1128. – Оп. 1.
17. Энциклопедический музыкальный словарь/ Сост. Б. Штейнпресс, И. Ямпольский / 2-е изд., испр. и доп. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 632 с.